

**Ekonomutbildning som verktyg för formatering och tankekontroll?
Försök till en postmodern ansats**

Hans M Gabrielson

*”Allt hvad de [undre] tänka, sjelfva tankelagarne äro stiftade deruppe.”
August Strindberg*

*”Den som har tolkningsföreträde på verkligheten, den har makt.”
Patrik Engellau*

*”If my thought dreams could be seen, they’d put my head in a guillotine”
Bob Dylan*

Högskolan på Gotland
Institutionen för samhällsvetenskap
Ekonomprogrammet, Vt. 2011
Kurs: Organisation B, 7,5 hp
Handledare: Fredrik Sjökvist

Abstract

The postmodern stance is quite useful when one would like to pose questions regarding dominance of discourses and paradigms. The Cicero question “Cui bono”, that is “Who benefits [from this]?” can be regarded an ancient starting point of postmodernism. This paper aims to discuss whether the present domination – or hegemony – of a largely neoclassic discourse in economics is the solely relevant one today. By use of ten brief examples of different or “deviating” discourses, it shows that much, equally useful, knowledge in economics can be considered regarding some of the hard-solved problems currently facing us. The paper concludes with a series of questions to be pondered upon, such as whether a uniform distribution of a dominant Anglo-Saxon neoclassical discourse might have detrimental effects on students’ ability to tackle the undeniably large economical and social challenges waiting outside the safe haven of Alma Mater. It also raises the question if there are stakeholder interests in surrounding society which might benefit from the current state of affairs in university tuition.

Innehållsförteckning

1. Inledning	sid. 4
2. Problemformulering	sid. 5
2.1 Syfte	sid. 5
3. Teori	sid. 6
4. Analys	sid. 9
5. Diskussion	sid. 10
Källförteckning och noter	sid. 11

1. Inledning

Postmodernismen omfattar numera ett flertal olika riktningar, som delvis står emot varandra. En del, som till exempel idéerna kring att endast språk och text kan utgöra grunden för tankar, kultur och deras sociala uttryck, synes vara klent underbyggd. Hur såg det ut på Neanderthalarnas tid, för 20- till 40 000 år sedan

när texter inte existerade, och språket sannolikt var ytterligt rudimentärt?ⁱ Tankar och kultur i form av bilder hade de, i någon form, liksom en social organisation. Denna del av det postmoderna teoribygget håller helt enkelt inte ihop. Vilket numera kan bevisas, bland annat med hjälp av arkeologiska fynd i Marocko i början av 00-talet av en boplatz med grottmålningar och ristningar.

Däremot är den del i postmodernismen som betonar ifrågasättandet av rådande maktstrukturer ett användbart och nyttigt förhållningssätt. Det kan kallas ett refraktärt eller, för att använda ett uttryck från 1600-talet, motstyvt sätt att ”vända och vrida på sakerna för att få dem att ligga bättre till”ⁱⁱ Att i likhet med den romerske senatoren Cicero då och då ställa frågan ”*Cui bono?*” det vill säga ”Vem tjänar [på det]?” och reflektera kring möjligheterna, kan ge både oväntade och upplysande svar. Han formulerade för över 2 000 år sedan en av de grundläggande postmoderna frågorna.

När det gäller den undervisning i ekonomi som förmedlas på våra universitet och högskolor är den så entydigt infogad i en västerländsk, närmare bestämt en anglosaxisk tanketradition med huvudsakligen marknadsliberal inriktning, att det finns skäl att ställa Ciceros fråga, och något reflektera över vad svaret (svaren) möjligen kan implicera. Vem/vad tjänar på förmedlandet av denna specifika diskurs?

Kan det vara så att det bara är fråga om en enkel anpassning till rådande socio-ekonomiska maktförhållanden som är studenter och lärare till gagn i deras yrkesverksamhet? Det vill säga inget att bråka om alltså. Eller är det i stället fråga om en begränsning av de intellektuella verktyg ekonomer kan komma att behöva för att göra en fullgod insats i framtiden? Det vill säga att det kan leda till yrkesmässiga brister. Är det rentav på det viset att det finns ett (icke uttalat, underförstått) intresse i högskolornas tekniska och institutionella omgivning, bland intressenter och i det omgivande samhället, av att förmedlande av rådande diskurs gör studenter mer anställnings- och användbara i de organisationer som direkt eller indirekt är beroende av diskursens dagliga tillämpning? Det vill säga en form av (indirekt) maktutövning, baserad på förväntningar, riktad mot ekonomutbildningen på högskolor och universitet, deras lärare och studenter.

2. Problemformulering

Den diskurs som förmedlas på ekonomiprogrammet – för det mesta på ett intresseväckande sätt av kompetenta lärarkrafter och i litteraturen – vid Högskolan på Gotland är enligt min mening så entydigt förankrad i en så hegemonisk anglosaxisk marknadsliberal tradition, i sin tur en spegelbild (eller rentav simulering?) av en specifik samhällelig maktformation, att det kan vara nyttigt att kontrastera den mot andra, osynliggjorda europeiska, afrikanska och asiatiska synsätt på ekonomi och organisation.

Michel Foucaults centrala tes att ”godkänd kunskap är ett förstahandsverktyg för maktutövning över dem som brännmärkts som avvikande inom de diskurser som kunskap skapar och reproducerar”ⁱⁱⁱ, samman med hans hävdande av att ”västerländska samhällen har delegerat till humanvetenskaperna auktoriteten att fastställa sociala normer”^{iv}, är användbara för att något belysa den diskurs som dominerar i ekonomiprogrammet vid Högskolan på Gotland, och därmed således kortfattat visa vilken eller vilka alternativa diskurser som trängs ut. Vidare kan frågan om möjliga konsekvenser för studenterna vad avser deras ekonomiska och sociala världsbild vara intressant att ställa.

2.1 Syfte

Syftet är begränsat; att med hjälp av ett tiotal korta ”avvikande” exempel visa att förhärskande diskurs endast är en del bland andra möjliga förhållningssätt inom ekonomiämnet, och att kortfattat resonera kring om den dominant diskurs som förmedlas är en typ av begränsande intellektuell maktutövning som kan få farliga konsekvenser. På grund av det begränsade utrymmet får en enligt min mening intressant diskussion om den anglosaxiska idédominansen som simulerad verklighet utifrån Baudrillard's idéer om hyperrealitet^v tyvärr anstå till en annan gång.

3. Teori: Exempel på undanträngda diskurser i Ekonomiprogrammet

I det följande ges några kortfattade exempel på undanträngda, för de flesta okända diskurser som påtagligt sällan tillämpas i företags och organisationers praktik och nästan aldrig i undervisningen vid HGo, inte för att den nödvändigtvis är ”feltänkt”, utan för att den definieras som ”avvikande” i förhållande till det idag underförstådda, godkända försanthållandet. Alla exemplen är relaterade till ekonomi och/eller organisation. De inleds uniformt med nämmandet av i sammanhanget relevanta personer.

Den amerikanske revolutionäre demokraten *Thomas Paine* var den förste att formulera mänskliga rättigheter även som sociala och ekonomiska rättigheter, dvs. rätten till arbete, bostad, utbildning, sjukvård och arbetslöshetsunderstöd i form av offentliga arbeten.^{vi} Han förespråkade 1791 således lagstadgade inskränkningar i den privata äganderätten bara 18 månader efter att Nationalförsamlingen i Paris i september 1789 upphöjt oinskränkt privat ägande till en oförytterlig mänsklig rättighet. Det skulle ske genom ett progressivt skattesystem. Han var 140 år före välfärdsstaten. Under de tre senaste decennierna har dock allt fler stater, inklusive EU grundlagsfäst äganderätten, medan sociala/ekonomiska rättigheter nedgraderas till vanlig lag. Sociala och ekonomiska mänskliga rättigheter är av ”objektiva” ekonomiska skäl på väg att åter trängas ut ur diskursen.

Den franske jakobinen *Maximilien Robespierre*, som 1793 föreslog införande av direktdemokrati. Bland annat genom att alla ämbetsmän och funktionärer ska vara ansvariga inför medborgarna, öppet och sanningsenligt redovisa sina beslut och när som helst kunna avsättas, en oinskränkt organisations- och mötesfrihet samt grundlagsfäst rätt till motstånd mot förtryck, parad med en lika uttalad plikt att göra uppror om regeringen kränker folkets rättigheter.^{vii} Principerna om ansvar och avsättlighet för funktionärer och fabrikschefer tillämpades i stor

utsträckning av Pariskommunen 1871.^{viii} Dessa och liknande idéer betraktas numera som utopiska, naiva och rentav litet löjliga. De folkliga upproren under våren 2011 i Mahgreb (Nordafrika) torde dock stämma till viss eftertanke.

Den engelske konstnären, formgivaren och socialisten *William Morris*, som 1884 formulerade idéer om hur kooperativt ägda och styrda fabriker, (det vill säga ägda av de anställda, med chefer valda på tidsbegränsade mandat), kan utveckla vackra, säkra och stimulerande arbetsmiljöer.^{ix} Tanken var att dessa mönsterfabriker skulle bli så attraktiva, att övriga arbetsplatser skulle följa efter för att behålla personalen och undgå fackliga strider. Kooperativt ägda och styrda verksamheter är sedan ca tio år vanligast i Sydamerika, särskilt i Brasilien, Argentina och Venezuela, medan de är sällsynta i Europa och Nordamerika.

Den tyska kommunisten *Rosa Luxemburg*, som 1918 analyserade de – som det skulle visa sig – farligt odemokratiska organisationsformerna i den ryska revolutionen och då formulerade den sedan dess klassiska satsen: ”Frihet är alltid den annorlunda tänkandes frihet.”^x Den friheten innefattade enligt Luxemburg rätten – och plikten – för den annorlunda tänkande att offentligt verka för sin sak, om så krävs mot en fientlig majoritets vilja. Det förhållningssättet är alltför sällan uppskattat i företag och organisationer.

Den ryska agitatorn, revolutionären och diplomaten *Alexandra Kollontaj*, som under 1900-talets första decennier angrep och bekämpade den borgerliga särartsfeminismen. Hon hävdade arbetarklasskvinnornas absoluta rätt (och skyldighet) att organisera sig socialt, politiskt och ekonomiskt. Utan deras jämlika deltagande i styrningen på alla nivåer i samhället skulle den ryska revolutionen aldrig kunna fullföljas, och till sist misslyckas.^{xi} Vidare ansåg hon att arbetet för den gemensamma saken (socialismen) hade företräde framför borgerligt familjeliv och tvåsamhet.^{xii} Kollontajs idéer hade stort inflytande under 1920-talet men är numera, med undantag för offentlig barnomsorg, i stort sett bortglömda.

Den ryske bolsjeviken *V.I. Lenin* formulerade 1893 den modell för optimal ekonomisk utveckling av utvecklingsländer^{xiii}, som Hicks 1965^{xiv} och Baumol^{xv} samt Burmeister/Dobell 1970^{xvi} benämnde Turnpike-teoremet. Det går i korthet ut på att utvecklingsekonomier utvecklas snabbast om man inledningsvis utvecklar jordbruk och lätt/medeltung industri, samt under den fasen reglerar importen till de sektorerna genom kvoter, tullar etc. Därigenom ackumuleras snabbare det kapital som behövs för utvecklingen för tungindustrin. Under åren 1921-28 gjordes ett allvarligt menat, och till stora delar framgångsrikt, försök i Sovjetunionen att förverkliga de idéerna med den s.k. Nya Ekonomiska

Politiken (NEP).^{xvii xviii} *Mao Zedong* tog 1956^{xix} fasta på Lenins utvecklingsmodell,^{xx} liksom *Samir Amin* knappt 15 år senare.^{xxi}

Den senegalesiske 3:e-världenekonomen *Samir Amin*, vars idé om Delinking^{xxii} (avlänkning från det västliga finanssystemet) från 1980-talet användes av Argentina efter 2002 när landet vägrade gå med på kraven från Världsbanken och IMF på drastiska nedskärningar som villkor för lån efter en sprucken finansbubbla 2000-2001. I stället begärde Argentina skuldavskrivningar, med stöd av andra länder i tredje världen som Brasilien och Venezuela. Detta lyckades, och det argentinska folkhushållet – avlänkat från de västligt dominerade finansinstitutionerna – hämtade sig snabbt. Något liknande kan islänningarna sägas ha gjort, när de röstade nej i april 2011 till att Island skulle påta sig betalningsskyldighet till utländska spekulanter för spekulationsskulder ett fåtal bankirer gjort sig skyldiga till. Medvetet eller omedvetet agerade Argentina och Island i enlighet med en undanträngd, ”avvikande” diskurs. Den amerikanske lingvisten och syndikalisten *Noam Chomsky*, vars påpekande att moderna storföretag är bland de mest odemokratiska organisationer historien känner har gått nästan helt spårlöst förbi. Han exemplifierar bland annat med de extremt hierarkiska formerna för beslut och organisation, att rösträtt i styrelser och bolagsstämmor är graderad efter ägande samt att stora företag har ett oproportionerligt stort – oftast dolt – inflytande på folkvalda politiska beslutsfattare.^{xxiii} Chomsky samlingsbegrepp för storföretag är ”privata tyrannier”, som han jämför med olika diktaturstater, till exempel Sovjetunionen.

Den indiska forskaren *Vandana Shiva*, vars teorier från 1970-talet om fattiga kastlösa kvinnors organisering för återinförande av hållbara traditionella metoder i jordbruket, för vattenrening och –distribution, samt för att förhindra jorderosion och försaltning fått stor betydelse för stamfolken i östra Indien.^{xxiv} I bland annat Andhra Pradesh och Orissa har det storskaliga industrijordbruket (bomull och soja) i en lång serie folkliga aktioner trängts tillbaka till förmån för ekologiskt hållbar odling, som försörjt miljoner jordbrukare. Detta sågs ej med blida ögon av regeringen som genom att förklara dessa områden för ”Disturbed Areas”, i praktiken gjort dessa småbrukare fredlösa, vilket på senare år fått svåra följder.^{xxv}

Den kanadensiska journalisten och författaren *Naomi Klein*, som påtalar att den s.k. Chicagoskolans nyklassiska ekonomiska doktriner sedan 70-talet inte bara återuppstått i största allmänhet – de har aktivt och medvetet använts som verktyg av regeringar, storföretag och Internationella Valutafonden för att genomföra det s.k. Washington Consensus. Det vill säga privatisering av offentliga nyttigheter, avregleringar, frihandel och drastiska nedskärningar av de statliga utgifterna. När obalanser uppstått (till exempel hög inflation, svag valuta eller stor statsskuld) har rader av länder föreskrivits detta recept, varvid banker och

storföretag har blomstrat, medan de sociala och ekonomiska konsekvenserna för befolkningarna ofta blivit mycket svåra.^{xxvi} Grekland, Portugal och Irland är färskare exempel på denna politik.

4. Analys

Anglosaxiska ekonomiska teorier, antingen de är klassiska (Smith, Ricardo, Bentham och Mill till exempel), keynesianska (Keynes, Galbraith, Krugman med flera) eller nyklassiska (Schumpeter, Hayek, Friedman, Sachs och så vidare) har spelat och spelar en stor roll i all undervisning för blivande ekonomer, och i forskningen. Det är inte konstigt, då denna ekonomiska kanon är det underförstådda tankefundamentet för nära nog alla ekonomiska överväganden och beslut i samhället. Nyutexaminerade ekonomer måste vara hemmastadda i den anglosaxiska traditionen för att vara anställningsbara. Anslag till forskning och publiceringsmöjligheter tenderar dessutom att premiera de forskare som åtminstone håller sig i närheten av den traditionen.

Mer problematiskt blir det om denna diskurs i undervisning och forskning stelnat till ett så förhärskande paradig^{xxvii} att andra tankeskolor inom ekonomi och organisation trängs undan ända till att de osynliggjorts, och rentav blir bokstavligen O-tänkbara. Denna undanträngning, under medvetandenivån, är enligt min mening ett exempel på en form av intellektuell maktutövning, som riskerar att formatera studenters och lärares tankevärld till en på förhand given, försanthållen vetenskaplig mittfåra. Referensramen har då krympts, snävats in i förhållande till vad som är möjligt. Detta förefaller vara varken optimalt eller ofarligt.^{xxviii} Utrymmet för reflexion över och tvivel på de egna bevekelsegrunderna, samt därmed över andra möjliga besluts- och handlingsvägar, krymper när vi HGo-studenter om några år återfinns i beslutande positioner.

Det senaste dryga århundradets hegemoniska färd har gått från det råaste koloniala våld, gestaltat av Joseph Conrad^{xxix} till den stora marknadsliberala hegemonin som hyllades av Francis Fukuyama.^{xxx} Nu är den ”mjuka” makten över tanken etablerad, till synes utan alternativ. Likafullt finns andra synsätt. De ovan angivna exemplen, med nödvändighet kortfattade, ger visserligen en ofullständig och fragmenterad bild av andra tankeskolor och förhållningssätt

inom ekonomi och organisation. Dock har de alla vid en eller annan tidpunkt praktiserats och haft/har inflytande.

Källförteckningen har gjorts förhållandevis utförlig för att visa att det finns ganska gott om primärkällor även för den som intresserar sig för andra diskurser. Vidare avspeglar den ett förhållningssätt till ekonomiämnet som är präglat av Liberal Education.

5. Diskussion

Finns en väg ut ur denna det mänskliga sinnets och minnets inlåsning i en försanthållen diskurs? Står vi vid en skiljeväg, är andra förhållningssätt över huvud taget möjliga i rådande sociala maktformation? Är kostnaden för att på allvar ifrågasätta rådande diskurs – personlig som samhällelig – alltför hög?

Det som kan sägas om rådande läge är att de flesta av världens beslutsfattare och ekonomer står inför stora utmaningar som dessutom är samtidiga. Klimat- och miljökrisen är en, den tredelade ekonomiska krisen (finans- och statsfinansiell kris, parad med kris för Euron) en annan, och till sist en ekonomisk, social och politisk legitimitetskris bland väljare och befolkningar. Hanteringen av dessa kriser kan inte sägas vara optimal, vare sig bland politiker eller ekonomer i central ställning. Exemplet manar ej till efterföljd.

Frågor som kan ställas i detta sammanhang förefaller vara om rådande marknadsliberala diskurs är tillfyllest, och om den undervisning som förmedlas rustar studenterna tillräckligt för den faktiska verkligheten där ute.

En annan, tämligen oroande, fråga är hur ”lönsamt” för lärosäten (anslag, söktryck, ranking) och studenter (karriärmöjligheter, forskning) det kan vara att tillägna sig även andra diskurser. Är det att se som skrift i vatten med risk för karriärmässiga konsekvenser? Kan i så fall författandet av arbeten som detta vara kontraproduktivt? Eller kan det vara fråga om att glänta på möjligheternas port? Enligt min mening bör även de svåra, ”avvikande” frågorna ställas. De förtjänar att vridas och vändas på. Alltför mycket står på spel.

Källförteckning och noter

- ⁱ Se Kurtén, Björn (1963) *Människans utveckling*. Bokförlaget Aldus/Bonniers, Stockholm för en paleontologisk diskussion om Neanderthalarnas förhållandevis utvecklade talorgan.
- ⁱⁱ Ahlin, Lars (1943). *Tåbb med manifestet*. Bonniers Förlag. Stockholm.
- ⁱⁱⁱ Foucault, Michel (1973). *The order of things: An archeology of the human sciences*. New York. Vintage Books.
- ^{iv} Foucault, Michel (1977). *Power/Knowledge*. (red. Colin Gordon). New York. Pantheon.
- ^v Baudrillard, Jean (1994). *Simulacra and simulations*. Ann Arbor. University of Michigan Press.
- ^{vi} Paine, Thomas (1791). *Människans rättigheter*. Stockholm. Ordfronts förlag.
- ^{vii} Robespierre, Maximilien (1793). *Deklaration om de mänskliga rättigheterna*. Nationalkonventet. Paris. Tryckt i Myrdal, Jan. *Revolutionens bilder*. 1989. Askelin och Hägglunds förlag. Stockholm.
- ^{viii} Lissagaray, Prosper-Olivier (1877). *Kommunen 1871*. Aurora edition. Stockholm.
- ^{ix} Morris, William (1884). *En fabrik sådan den kunde vara*. Tryckt i *Konst och politik*. (red. Gun Kessle) 1977. Gidlunds förlag. Stockholm.
- ^x Luxemburg, Rosa (1922). *Den ryska revolutionen*. Sid. 59. Stockholm. Federativs förlag.
- ^{xi} Kollontaj, Alexandra (1921). *Kvinnans ställning i den ekonomiska samhällsutvecklingen*. Föreläsningar vid Sverdlövsuniversitetet. Gidlunds förlag. Stockholm.
- ^{xii} Kollontaj, Alexandra (1923). *Arbetsbiens Kärlek*. Gidlunds förlag. Stockholm.
- ^{xiii} Lenin, V.I. (1893). *Marknadsfrågan*. Stockholm. Gidlunds förlag.
- ^{xiv} Hicks, J.H. (1965) *Capital and Growth*. Oxford University Press. Oxford.
- ^{xv} Baumol, W.J. (1970). *Economic dynamics*. London School of Economics. London.
- ^{xvi} Burmeister, E-Dobell, A.R. (1970). *Mathematical theories of economic growth*. London School of Economics. London.
- ^{xvii} Carr, E.H. (1954). *Mellan Lenin och Stalin*. Bo Cavefors förlag. Stockholm.
- ^{xviii} Carr, E.H. (1969). *Foundations of a planned economy 1*. Penguin Books. London.
- ^{xix} Zedong, Mao (1956). *On Ten Great Relations*. Foreign Languages Press. Beijing. Denna kinesiska variant av NEP tillämpades i huvudsak fram till 1978, och lade grunden till den industrialisering som därefter följt.
- ^{xx} Se även Alley, Rewi (1973). *Travels in China*. New World Press. Beijing. Där beskriver han hur framgångsrik denna politik i själva verket var – något som i stort sett helt har förbisetts bland västliga iakttagare.
- ^{xxi} Amin, Samir (1969). *Kapitalism och underutveckling*. Kapitalismens utveckling i Afrika – Studier i Afrikas moderna historia, vol 2. (red. Rolf Gustavsson). Bo Cavefors Bokförlag. Stockholm.
- ^{xxii} Amin, Samir (1990). *Maldevelopment. An anatomy of a Global Failure*. United Nations University Press. Tokyo.
- ^{xxiii} Chomsky, Noam (1996). *Makt, lögn och motstånd. Intervjuer och essäer 1987-1997*. Ordfront förlag. Stockholm. Hans kritik återfinns i ett flertal verk, ända sedan granskningen i slutet av 60-talet av storföretagens roll i Vietnamkriget.
- ^{xxiv} Shiva, Vandana (1988). *Til livets opphold. Kvinner, ökologi & utvikling*. Forlaget Oktober. Oslo.
- ^{xxv} För mer uppgifter om den senare utvecklingen, se Roy, Arundhati (2009). *Vandring med kamrater*. Tvärdrag nr 3-4 2010. Stockholm.
- ^{xxvi} Klein, Naomi (2007). *Chockdoktrinen. Katastrofkapitalismens genombrott*. Ordfront förlag. Stockholm.
- ^{xxvii} Hatch, M.J. (2006). *Organization Theory*. 2nd edition. Sid. 226 ff. Oxford University Press. Oxford.
- ^{xxviii} En försiktig kritik av ledande ekonomers fasthållande vid ett nyklassiskt förhållningssätt framförs av bl.a. Leijonhufvud, Axel (2009). *Makroekonomi och krisen: en personlig tolkning*. Ekonomisk debatt nr 4 2010, Stockholm.
- ^{xxix} Conrad, Joseph (1897). *Mörkrets hjärta*. Ill. Hans Eliasson. Tidens Förlag. Stockholm.
- ^{xxx} Fukuyama, Francis (1989). *Historiens slut och den sista människan*. Norstedts Förlag. Stockholm.